ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37 (09) (477)

БОНДАРЕНКО Галина Василівна
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Україна
e-mail BondarenkoHV@gmail.com

РЕОРГАНІЗАЦІЯ РЕАЛЬНИХ ГІМНАЗІЙ В РЕАЛЬНІ УЧИЛИЩА ПРАКТИЧНОГО НАПРЯМУ (1866-1872 РР.)

Стаття присвячена аналізу процесу реорганізації реальних гімназій у реальні училища протягом 1866-1872 років. Розкрито організаційні та змістові засади реорганізації реальних гімназій у реальні училища у досліджуваний період.

Ключові слова: реальні гімназії, реальні училища.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли в Україні, відбувається активний процес соціально-економічних реформ, особливо важливим стає створення такої системи освіти, яка могла б сформувати фахівця, здатного задовольнити потреби суспільства і виробництва в умовах ринкової економіки. Тому цілком виправданими є пошуки типу середнього навчального закладу, який забезпечував би всебічний розвиток учнів, давав глибокі знання, виробляв життєво необхідні навички, формував гнучкий інтелект. Саме тому, провідне місце у вирішенні даних питань відводиться вивченню діяльності навчальних закладів другої половини XIX – початку XX ст., серед яких функціонували і реальні училища.

Реальне училище – тип середнього навчального закладу, в навчальному плані якого було відсутнє викладання давніх (латинської та грецької) мов і надавалась перевага вивченню математики, фізики, природничим дисциплінам, новим (німецькій, французькій, італійській, іспанській) мовам, малюванню та кресленню [1, с. 165; 2, с. 283]. Ціль освіти, яка лежала в основі даного типу навчального закладу – надати учням практично корисні знання для застосування їх у подальшому житті. [2, с. 283].

Науковці-дослідники сучасності звертаються до історії розвитку освіти в Україні, об’єктивно аналізують становище національної освіти та розвиток навчальних закладів у минулому. З’явилася низка розвідок з реформування середньої освіти (Л. Березівська), державно-громадського управління середніми навчальними закладами (Л. Гаєвська), діяльності недільних шкіл (Н. Коляда), питань національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (Н. Побірченко), розвитку приватних закладів (С.Роєнко) історії українського шкільництва (О. Сухомлинська) та ін.

Однак цілісного педагогічного дослідження, в якому б було здійснено аналіз процесу реорганізації реальних гімназій у реальні училища не було зроблено.

Метою нашого дослідження є спроба проаналізувати процес реорганізації реальних гімназій у реальні училища протягом 1866-1872 років.

4 квітня 1866 р. відбувся замах на царя Олександра ІІ. Він викликав великий страх і паніку. Уряду треба було пояснити причину цієї страшної події. Негайно була створена слідча комісія. Очолив її М. Муравйов, який відзначився жорстокістю під час придушення Польського повстання 1863 р. На обіді на його честь в Англійському клубі він сказав з приводу свого призначення такі слова: «Мої сили вже слабкі, я хворий і старий, але я скоріше ляжу кістьми, ніж залишу нерозкритим це зло, зло не однієї людини, а багатьох,

які діяли разом [3, с. 497]». І незабаром таке «зло» було виявлене. Це Міністерство народної освіти на чолі з О. Головніним. У своїй записці царю М. Муравйов писав: «Для зміцнення основ громадянського порядку, особливе місце повинні зайняти заходи з "очищення" навчальних закладів, з викорінення в них "крамольного" напряму [4, с. 237–239]».

Справу цього «очищення» було покладено на обер-прокурора Синоду, графа Д. Толстого, який зайняв одночасно і посаду міністра народної освіти 14 квітня 1866 р.

Своє бачення боротьби з «крамолою» і головні орієнтири діяльності нового міністра висловив і Олександр ІІ у своєму «рескрипті.» 13 травня 1866 р. на ім'я голови комітету міністрів князю П. Гагаріну цар писав «Провидінню було угодно розкрити перед очима Росії, яких наслідків можна чекати від прагнень і мудрування тих, хто замахнувся на святая святих, на релігійні вірування, на основи сімейного життя, на право власності, на покірність закону і на повагу до влади. Моя увага вже звернута на виховання молоді. Мною дані вказівки на те, щоб воно було спрямоване в дусі істин релігії, поваги до прав власності і дотримання корінних начал громадського порядку і щоб у навчальних закладах усіх відомств не допускалося таємне перебування тих руйнівних понять, які однаково ворожі усім умовам морального і матеріального благополуччя народу [5]».

П. Валуєв переконував, що тільки «впровадження класицизму повинно оздоровити середню школу, яка розкладається [6, с. 150–152]».

Цю думку підтримував і головний редактор «Московских ведомостей» М. Катков, який писав, що «нігілізм, як суспільна виразка, що губить нашу молодь, є абсолютно природний продукт, що у нас панує [7, с. 126]».

Отже, як бачимо, відповідальність за «згубні псевдовчення», що розповсюджувалися в суспільстві, було знову покладено на середню школу. Виникає питання, чому саме на середню школу, а не вищу? Адже, вища школа викликала не менше, а можливо, й більше занепокоєння самодержавства, позаяк саме студентська молодь становила основний контингент різних заворушень. Свою версію з цього приводу висловили автори «Очерков истории школы и педагогической мысли народов СССР» (вторая половина XIX века) за ред. О. Піскунова. На їхню думку, якщо звинуватити вищу школу, то потрібні відповідні дії, наприклад «різка ломка нового університетського статуту, затвердженого у 1863 р. А це надто небезпечно, бо може викликати вибух студентського незадоволення. У пам'яті уряду ще свіжі були спогади про широкі студентські заворушення початку 60-х років, про численні революційні гуртки і опозиційні виступи студентства [8, с. 104]».

Тому, саме середня школа, як зазначав О. Ніколаї, повинна була стати «засобом масового "відвернення" молоді від "сучасного вільнодумства", як релігійного, так і політичного [9, с. 614]». Крім того, середня школа, оголошена у 60-х роках всестановою, при всіх матеріальних обмеженнях доступу до неї, на думку правлячих кіл, була надто широким каналом проникнення демократичних елементів у середовище привілейованих класів. Цей канал, вважав уряд, необхідно перекрити.

Таким чином, викорінення зухвалих «прагнень і розумувань» було головним завданням реформування середньої школи. Джерело цих прагнень і розумувань» вбачалося в реалістичних напрямах освіти. «Реалізм, – писав П. Каптерєв, – відразу був взятий під підозру і оголошений неблагонадійним в усіх відношеннях [10, с. 74]». Відповідно засобом його «викорінення» виступив класицизм.

Отже, головні винуватці поширення «грамоти» в державі були виявлені, план дій накреслений. Д. Толстому залишилося здійснити його на практиці. Для виконання покладеного на нього завдання Д. Толстой з першого року свого правління почав працювати над зміною Статуту середньої школи 1864 р. Однак швидко провести цю справу він не наважувався. Для цього треба було заручитися підтримкою на місцях. З цією метою Д. Толстой звернувся 5 жовтня 1866 р. до попечителів навчальних округів з пропозицією: «Дати після обговорення на попечительських радах, свої думки і

міркування, як про всі *недоліки* (виділено нами – *Г.Б.*), які виявилися на практиці під час впровадження нового статуту гімназій і прогімназій, так і про способи і засоби їх усунення [11, с. 1]». Звертає на себе увагу характер поставленого питання: міністр пропонував висловити лише думку про недоліки існуючого статуту середніх закладів, тобто наперед закладав негативну оцінку згаданого документа.

Як показує аналіз, чотири попечителі і попечительські ради віддавали повну перевагу класичним гімназіям перед реальними. Один з попечителів, не заперечуючи в принципі реальної гімназії, висловив думку, що останні не можуть мати ніякого корисного значення, бо не дають права вступу в університет. Саме тому, навіть педагогічні ради реальних гімназій, а також місцеві громади, просять реорганізувати їх в класичні гімназії. Інший попечитель писав, що у зв'язку з тим, що Статут 1864 р. допускав можливість створення реальних або класичних гімназій згідно місцевих потреб, то він і звернувся до місцевого населення з питанням, яку ж краще відкрити реальну чи класичну гімназію [11]». Такі заяви попечителів навчальних округів дали підстави міністру народної освіти Д. Толстому у звітах за 1866 та 1867 рр. на ім'я царя, заявляти про те, що «Статут гімназій, хоч і діє всього два роки, але, як показує досвід, має серйозні недоліки (звіт за 1866 р.) [12, с. 17]», і що більшість попечителів і попечительських рад віддають рішучу перевагу класичним гімназіям і вважають, що реальні гімназії, які згідно Статуту 1864 р. не надають учням права вступу в університет, не користуються популярністю на місцях. А тому деякі попечителі взагалі рекомендують замість реальних гімназій відкривати професійні школи, комерційні, ремісничі училища [13, с. 26].

Однак, це була думка офіційних представників влади. А тим часом в пресі, на місцях точилася дуже бурхлива дискусія щодо того, щоб реальні гімназії мали повні права з класичними, адже це є перешкодою відкриття реальних гімназій на місцях, не дивлячись на те, що їм співчуває громадськість. Саме про це доповідав міністру конфіденційно попечитель Київського навчального округу Д. Ширинський-Шихматов. Він писав, що багато педагогічних рад висловлюються на користь реальних гімназій з умовою відкриття для випускників цих гімназій доступу в університет [14].

Водночас реальну школу, її рівноправність підтримували газета «Голос», «День», «Киевлянин», «Русский инвалид», «Санкт-Петербургские ведомости» та ін.

Відомі вчені, громадські діячі, О. Бекетов, О. Міллер, М. Стасюлевич та багато інших друкували статті на підтримку реальних гімназій. «Стародавні мови, – писала газета "Голос", – чудовий засіб для розкішного розумового розвитку, але така розкіш добра в спеціальній вченій школі; для більшості вона недоступна. Крім вченої школи, потрібна ще загальноосвітня, а загальноосвітньою повинна бути реальна [15, с.173]».

На противагу цим виступам Д. Толстой також активно використовував пресу, зокрема в особі М. Каткова – ярого ідеолога класичної освіти, вірного свого однодумця. М. Катков вибухнув цілим рядом передових статей в «Московских ведомостях», які цілком заперечували реальний напрям в освіті і підносили класичний [7]». «Статут гімназій, – писав М. Катков, – щоб відповідати своєму призначенню, повинен бути ретельно і сумлінно переглянутий з питомим переконанням в істинності покладених в основу положень, з рішучістю дати їм належний розвиток і усунути все, що надає цьому статуту характер половинчастості, ставить його у залежність від різної випадковості і піддає небезпеці від найменшого подиху вітру [7, с. 65] ».

А тим часом у Міністерство надходили прохання, щоб випускникам реальних гімназій було відкрито доступ до університетів, всупереч § 122 гімназійного Статуту.

Всі ці заяви, виступи і клопотання ігнорувало Міністерство народної освіти або відхиляло. Тоді почали з місць надходити прохання про відкриття замість реальних гімназій класичні, аби дати дітям вищу світу. У всіх цих клопотаннях говорилося про те, що батьки хочуть навчати своїх дітей в класичній гімназії не тому, що вони віддають перевагу класичній освіті перед реальною, яка так потрібна сучасному економічному господарству країни, але тільки тому, що не хочуть позбавляти своїх дітей можливості

здобути вищу освіту, як про це говорилося у § 122 Статуту 1864 р. [16, с. 47]. Свої клопотання вони мотивували, як правило одним і тим же – бажанням мати гімназію, що відкриває доступ до університету [14, с. 298].

Ці всі клопотання міністр став розглядати як велике прагнення населення до класичної гімназії і скористався цією нагодою, щоб зменшити число реальних гімназій із шістнадцяти до п'яти [17, с. 238]. У цьому контексті, він взагалі намагався не помічати навіть цієї невеликої кількості реальних гімназій, ніби таких навчальних закладів взагалі не існує. На це звертала свою увагу й Комісія, затверджена царем для розгляду щорічних звітів Міністерства народної освіти. Так, аналізуючи звіт за 1867 рік [13], Комісія дійшла висновку, що реальним гімназіям приділяється мало уваги, а також відмічала, що потрібно встановити «відповідну пропорційність у кількості гімназій класичних і реальних для того, щоб винятковою перевагою одних за рахунок інших не впасти в однобічність [16, с. 46]». Подібні зауваження висловила Комісія, розглядаючи і звіт за 1868 р. [18]. «Необхідно, – зазначала Комісія, – щоб у майбутніх звітах Міністерства народної освіти зверталася увага на реальні гімназії, зокрема, яка їх кількість, і якою мірою вони відповідають своєму завданню… І взагалі, які плани Міністерства народної освіти щодо збільшення кількості реальних гімназій і приведення їх у відповідність до поставлених завдань [16, с. 46]». На цьому звіті цар написав резолюцію: «Прийняти до керівництва». Тоді Д. Толстой, штучно роздуваючи цифри, попросив у міністра фінансів таку велику суму на відкриття реальних гімназій, що той змушений був відмовити. Скориставшись з цього, Д. Толстой домігся дозволу царя відкласти це питання «до більш сприятливих фінансових обставин [16, с. 46]».

Тим часом з місць продовжували надходити прохання, зокрема від земств, про дозвіл вступу випускників реальних гімназій в університет. У цьому земства активно почала підтримувати преса. Тоді Д. Толстой домігся заборони для земств порушувати ці проблеми. З його ініціативи Комітет міністрів прийняв постанову від 26 березня 1869 р., в якій зазначалося: «Беручи до уваги те, що клопотання, висловлені земськими зборами, стосуються загальної системи освіти і організації навчальної частини в імперії… Комітет міністрів вважає, що ці питання не належать до компетенції обговорення означених земських зборів [16, с. 47]».

У травні 1869 р. Д. Толстой заручився ще однією постановою Кабінету міністрів, яка давала йому право самостійно розглядати земські клопотання, не повідомляючи про це Міністерство внутрішніх справ, як це було раніше. Комітет міністрів дав Д. Толстому дозвіл «у випадку надходження нових відповідних клопотань від земських зборів, – відхиляти їх, не входячи в Комітет з особливими поданнями кожного разу [16, с. 48]». Д. Толстой, як зазначає дослідник Ш. Ганелін, – «безцеремонно і грубо поводився з усіма заявами і клопотаннями земств, громадян, не надавав значення вимогам лібералів [16, с. 48]».

Таким чином, приборкавши громадську думку, а також спираючись на виступи в пресі М. Каткова та інших противників реальних гімназій, взявши до уваги думки попечителів та їхніх рад, Д. Толстой прийшов до переконання, як він писав у 1867 р., про необхідність нагальної реорганізації реальних гімназій в такі реальні училища, які відповідали б справді потребам країни [19, с. 974]».

З цією метою була підготовлена у 1868 р. відповідна записка і винесена у 1869 р. на обговорення Вченого комітету Міністерства народної освіти і Ради Міністрів. Комісія засідала у лютому і березні 1869 р. У результаті обговорення був прийнятий проект змін і доповнень до Статуту 1864 р. Серед інших пунктів стосовно змін було запропоновано: «Гімназіям і прогімназіям з класичним курсом присвоюється просто назва гімназій і прогімназій; реальні ж гімназії повинні одержати особливий статут і особливу назву [20, с. 518]». Тобто реальні гімназії як такі пропонувалося ліквідувати, а замість них ввести реальні училища.

Крім того пропонувалося навчальний курс реальних училищ в різних місцевостях пристосовувати до промислових потреб. Зміст навчання буде містити у собі загальноосвітні і спеціальні предмети, що дають можливість застосовувати їх для практичних цілей. Із предметів загальноосвітніх особливий розвиток отримують науки математичні, вітчизняна мова, нові мови. Курс реальних училищ вибудовуватиметься таким чином, щоб до них можна було вступити з повітових або міських училищ. Реальні училища будуть готувати по можливості до вступу у вищі спеціальні училища [21, с. 518].

Зрозуміло, що на місцях, зокрема земства, такі зміни в системі середньої освіти зустріли з обуренням. Тоді міністерство у своєму офіційному друкованому органі «Журнале Министерства Народного Просвещения» у вересні 1869 р. друкує передову статтю, яка відображала офіційну думку Міністерства народної освіти з цього приводу. Так, зокрема у статті зазначалося, що «Міністерство повністю усвідомлює необхідність покласти край питанням, від яких безумовно страждають наші гімназії ще до цих пір, і які дають привід для неприємних непорозумінь в нашому суспільстві і навіть серед наших земських зборів [22, с. 6]».

Отже, робить висновки «Журнал Министерства Народного Просвещения», гімназія, у справжньому розумінні цього слова, належить до розряду шкіл наукових, тоді, як так звана гімназія реальна, разом з вищими шкільними і елементарними школами, (реальна гімназія поставлена в один ряд з нижчими школами – *Г.Б.*) належить до розряду навчальних закладів, присвячених інтересам не чисто-наукового, а прикладного знання, і тоді, як класичні гімназії ведуть до університету, реальні гімназії приєднуються до вищих спеціальних навчальних закладів, як такі, що мають справу з додатками науки до практичних цілей життя. Змішування цих різних систем суспільної освіти – наукової (представниками якої служать гімназії і університети) і прикладної (представниками якої є у нас гімназії реальні і вищі спеціальні навчальні заклади), змішувана, на зразок того, про яке клопоталися деякі земства, і до якого дає певний привід загальна назва гімназіям середніх навчальних закладів того і того розряду, – не може бути допущено без крайньої шкоди для науки, а отже, і для самих прикладних, спеціальних знань, які живляться чистою наукою [22, с. 7].

20 грудня 1869 р. це питання обговорювалося на засіданні Державної Ради в Департаменті Державної економії. Окремі члени Державної Ради висловили думку про те, що «реальні гімназії не тільки мають своє важливе значення, але і становлять, особливо в промислових і торгових центрах, нагальну потребу для місцевих жителів, надаючи їм можливість готувати своїх дітей як до вступу у вищі спеціальні навчальні заклади, так і прямо на практичне поприще заводської і технічної промисловості, що вкрай потребує таких вітчизняних діячів, особливо тепер, при значному розвитку доріг, пароплавних сполучень і фабричних виробництв [19, с. 957]».

Міністр Д.Толстой на цьому засіданні висловив іншу думку: «Реальні гімназії Міністерства народної освіти у тому вигляді як вони відкриваються згідно зі Статутом 1864 р. ніяким чином не можуть готувати учнів прямо для практичного поприща заводської і технічної промисловості і взагалі не здатні задовольнити жодних потреб, які вказані в проекті журналу Департаменту Державної економії [19, с. 957]». Разом з тим міністром було заявлено, що Міністерство народної освіти, переймаючись усуненням тих недоліків, якими страждають наші реальні гімназії, планує дати їм правильну постановку в загальній навчальній системі і тим сприяти їхньому розвитку і дальшому поширенню [19].

Департамент Державної економії, взявши до уваги заяви міністра, визнав, зі свого боку, що треба негайно розпочати зміни і тому прийняв таке рішення: «Надати Міністерству народної освіти право вжити всі можливі заходи для якнайшвидшого складання пропозицій про належне влаштування реальних гімназій, і потім дати цим пропозиціям хід в установленому порядку [19, с. 958]».

Для продовження обговорення змін до Статуту 1864 р. та нового Статуту реальних училищ було створено за наказом царя особливу комісію, затверджену 27 березня 1870 р. під головуванням колишнього попечителя Московського округу, московського генерал-губернатора, графа С. Строганова. До складу комісії входили: дійсний таємний радник П. Валуєв, товариш міністра внутрішніх справ О. Тройницький, міністр народної освіти Д. Толстой, члени Ради Міністрів – педагоги Д. Постельс і І. Штейнман, директор 3-ої Санкт-Петербурзької гімназії, дійсний статський радник В. Лемоніус [20, с. 518]. Згадана комісія провела шість засідань і 6 травня 1870 р. одноголосно схвалила такі пропозиції, що стосувалися, зокрема, реальних гімназій: 1) реальні гімназії перейменовуються в реальні училища, для яких буде підготовлений окремий статут; 2) реальні училища засновуються в різних місцевостях з різними навчальними курсами відповідно до потреб місцевої промисловості так, щоб одні з цих училищ були агрономічними з перевагою механіки, технічними – з перевагою хімії, гірничозаводськими – з технолого-агрономічними; 3) курс реальних училищ в переважній більшості триває 7 років, протягом яких вивчаються загальноосвітні предмети і спеціальні; 4) із загальноосвітніх предметів особливий розвиток одержують науки математичні, вітчизняна мова, нові мови; 5) курс реальних училищ встановлюється так, щоб в них забезпечувався перехід із училищ повітових та міських училищ, а також щоб він служив по можливості підготовкою до вступу до вищих спеціальних училищ; 5) реальні училища повинні бути такими, на зразок яких відкриватися могли б промислові стани і земства; 6) тим, хто закінчить повний курс навчання в реальному училищі, надаються ті ж самі права, якщо це буде можливим і корисним, які надані нинішнім випускникам реальних гімназій (§ 120 – 124) [19, с. 973-974].

Тоді ж було запропоновано: «Надати міністру право вживати залежні від нього заходи для найскорішого складання пропозицій про належне упорядкування реальних гімназій [20, с. 518]».

3 червня 1870 р. Д. Толстой доповів царю, що комісія прийняла одноголосне рішення щодо реформування освіти і одержав резолюцію «Весьма рад» [20, с. 289].

27 лютого 1871 р. Д. Толстой вніс в Державну Раду пропозицію про зміни і доповнення до Статут 19 листопада 1864 р. і про Статут реальних училищ. А 8 березня для попереднього розгляду обох проектів за розпорядженням царя було засновано Особливе Присутствіє із 14 осіб на правах Департаменту Державної Ради під головуванням графа С. Строганова [20, с. 520].

На думку дослідника Ш. Ганеліна, Д. Толстой спеціально відмовився від прийнятого порядку проходження проекту (через департаменти економіки і законів та ін.) і придумав створення «Особливого Присутствія», щоб забезпечити і прискорити проведення в життя нового Статуту [16, с. 49]. Присутствію було надане право, у разі необхідності, запрошувати для консультації осіб спеціально знайомих зі справою народної освіти.

На засіданні «Особливого Присутствія» у своєму виступі Д. Толстой навів аргументи для виправдання розпочатої ним реформи, зокрема, реальної освіти. Він вважав, що реформи 1849–1851 рр., які підірвали значення класичних гімназій, відволікли школу з правильного шляху. Вбачаючи у цьому (у повній відповідності з процитованим вище рескриптом Олександра II) головну причину розповсюдження «згубних псевдовчень» [23]. Статут 1864 р., на думку міністра, правильно визначив § 122, що ніякий реальний курс не може дати належної підготовки до вищої освіти. Однак потім у визначенні мети реального курсу були допущені значні відхилення від тих поглядів, яких до того часу притримувалося законодавство. Статут в цілому, за винятком § 122, дає привід думати, ніби реальні гімназії є навчальними закладами одного типу з гімназіями університетськими або класичними: по-перше, училища, засновані для реальної освіти, одержали неприродну для них назву «гімназій», і об’єднані зі справжніми університетськими гімназіями у загальному статуті; по-друге, Міністерству народної

освіти надане право відкривати ті чи ті гімназії з огляду на місцеві потреби і навчальним коштам, в тому числі, яке вкаже досвід (§ 7), так ніби одні гімназії зовсім рівнозначні іншим і можуть заміщати одна одну [19, с. 976]. Таким чином, вважав міністр, думка, що реальні гімназії згідно зі Статутом 1864 р. однозначні і рівносильні з гімназіями університетськими, завдала шкоди насамперед розповсюдженню самої ж реальної освіти [19, с. 966]. Курс же училищ чи гімназій реальних, який по самій своїй суті ніяк не може пристосувати учнів для подальшого вивчення наук в яких би то не було університетських факультетах, ніяким чином не можна вважати загальноосвітнім [19, с. 968]. Для вищої університетської освіти вони зовсім не підготовлені; спеціальних знань для подальшого практичного навчання у якій-небудь галузі знань промисловості і занять нею вони не мають; вищі ж спеціальні училища доступні для вихованців реальних гімназій ніскільки не більше, ніж для вихованців класичних гімназій [19, с. 970]».

На переконання він висловив достатньо аргументів, що підтверджують необхідність реорганізації реальних гімназій в такі училища, які давали б учням освіту, пристосовану до занять різними галузями промисловості і торгівлі. При відкритті реальних училищ має бути визначена практична мета. На цій підставі міністр окреслив засади заснування особливості реальних училищ [19]». Назва «реальні» залишається за цими училищами, бо вже стала загальнодержавною, і публіка до неї звикла. Мабуть, найголовніше те, що промисловість потребувала спеціалістів середньої ланки, які володіли б прикладними знаннями в галузі природничих і фізико-математичних наук. Таку потребу здатні були задовольнити реальні училища. Що стосується вступу випускників реальних училищ у вищі спеціальні заклади, то це, знову ж таки, була об'єктивна потреба, до цього спонукав технічний прогрес. І будь-які намагання закрити доступ випускникам реальних училищ до університетів, спеціальних навчальних закладів ставав гальмом на шляху економічного розвитку держави [19].

У представленому проекті було запропоновано шість різних спеціальних курсів (технічний, гірничий, комерційний, сільськогосподарський, технолого-агрономічний, механіко-хімічний). Їхній розвиток дасть змогу не тільки готувати спеціалістів, а й буде стимулом до розвитку наукових знань.

На таких міркуваннях ґрунтувалася реформа реальної освіти, які представив Д. Толстой в «Особливому Присутствії». Обговоренню цього питання було присвячено п'ять засідань: 1, 8, 12, 16 і 23 квітня 1871 р.

Найбільші дискусії викликало питання: чи повинні реальні гімназії існувати нарівні з класичними і давати право вступу до університету без екзамену, чи ні.

У ході обговорення утворилася згуртована меншість із шести членів, які вважали, що у розв'язанні питання реальної освіти надто багато політики, що природничі науки, які несуть матеріальну освіту, є джерелом вільнодумства і можуть завдавати шкоди державі, поширюючи «псевдовчення» [24, с. 314].

Крім того, меншість звертала увагу присутніх на те, що у 1864 р. після довготривалих дискусій одноголосно вирішили на Державній Раді, що мета гімназії давати підростаючому поколінню загальну освіту, а з огляду на різницю предметів, що вивчаються доцільно розділити ці навчальні заклади на класичні і реальні [24].

У ході обговорення проект скасування реальних гімназій і запровадження тільки одного виду загальноосвітнього закладу – класичних гімназій – опоненти Д. Толстого назвали «повним анахронізмом» [24, с. 294].

Меншість зазначала, що запропонований проект суперечить освітній теорії і практиці Західної Європи і не може ґрунтуватися на досвіді російських реальних гімназій: вони існують тільки з 1865 р., так що при семирічному курсі не встигли до 1871 р. дати ні одного випуску учнів, які дали б змогу робити якісь висновки про діяльність цих закладів.

На противагу міністрові шість членів Присутствія запропонували своє рішення, суть якого полягала в наступному: 1) відхилити відкриття реальних училищ на запропонованих міністром началах, тому що школи ці повинні переслідувати не

практичну мету, а переважно служити для підготовки до вступу у вищі навчальні заклади; загальну освіту не варто змішувати зі спеціальною; неможливо в один і той же час готуватися до промислової діяльності і до вступу у вищі спеціальні заклади; 2) курс реальних училищ повинен бути восьмирічним; 3) латинська мова повинна бути включена в курс реальних училищ, як предмет не обов'язковий; 3) ті хто закінчує реальні училища, повинні мати право вступати в університет на фізико-математичний і медичний факультети, якщо вивчали латинську мову; 4) половина всієї кількості гімназій повинна бути реорганізована в реальні училища на вказаних основах [21, с. 520].

Інша частина учасників обговорення, яких було більше, висловила цілковите схвалення проектуванням міністра Д. Толстого. Вони вважали, що запропоновані реальні училища задовольнять потреби тієї частини суспільства, яка не прагне давати своїм дітям вищу освіту, але хоче дати освіту ґрунтовну в практичному відношенні. При цьому загальній освіті, вважали вони, не зашкодить (згідно з місцевими потребами) вивчення математичних наук і креслення, або хімії і малювання, навіть вивчення нових мов. А шестирічний курс навчання зробить реальні училища доступними для значної кількості учнів.

Отже, вісім членів Присутствія прийшли до висновку, що основою університетської освіти залишається класична, а тому запропоновані зміни і доповнення запровадити з 1871–1872 навчального року. Що стосується реальних училищ, то проект Статуту слід обговорити окремо [25, с. 41].

У Державну Раду 15 травня 1871 р. були представлені проект змін до Статуту 1864 р., новий Статут реальних училищ разом та журнал «Особливого Присутствія» з двома протилежними пропозиціями. Під час обговорення цих документів меншість «Особливого Присутствія» перетворилась на більшість. 29 із 48 членів Державної Ради погодилися з думкою шести і висловились за необхідність збереження реальних гімназій і за надання можливості тим, хто вивчав латинську мову вступати на медичні і фізико-математичні факультети університету.

«Реальні училища, – зазначала більшість членів Державної Ради, – не спеціальні училища, але так само, як і гімназії, мають за мету давати основні загальноосвітні знання. Тому між гімназіями і реальними училищами немає в принципі різниці, вони лише взаємно обмежуються і доповнюються. Вони поділяють між собою одне і те ж призначення – давати загальну освіту, необхідну для всіх видів вищого спеціального навчання. Цей поділ став необхідним внаслідок розвитку наук і вимог сучасного життя – і реальні училища набули поступово при цьому однакового статусу з гімназіями [24, с. 299]».

Міністр Д. Толстой і його прихильники були надзвичайно незадоволені результатами обговорення. Не звертаючи жодної уваги на переконливі докази опонентів, 19 членів Ради цілком підтримували позицію Д. Толстого. Вони наводили вагомі аргументи на користь класичної освіти. «В усіх державах Європи, – зазначала меншість, – тільки гімназії, головними предметами яких є обидві стародавні мови і математика, визнаються підготовчими до університету, і найдостовірніші дані переконують в тому, що скрізь, де тільки процвітають науки, в тому числі і медичні і природничі, одні тільки гімназії з повним класичним курсом називаються вченими школами, і тільки та освіта, що вони дають, визнається придатною для підготовки до вступу в університет [26, с. 14]».

Взагалі, вважає дослідник, свідок тих подій І. Альошинцев, доводи меншості більше мали «характер крючкотворства», тобто канцелярський, і повторювали тези доповіді Д. Толстого. З цього приводу професор Т. Локоть, також свідок згадуваних подій, писав: «Ми знаємо, що і за мотивацією меншості ховалася чисто політична мотивація, так різко висловлена у доповіді гр. Д. Толстого. Ніби намагаючись прибрати у підростаючого покоління всі ті негативні з державної точки зору риси, на які вказував царський рескрипт від 13 травня 1866 р., гр. Д. Толстой окрім посилення класицизму і вигнання природознавства насамперед звернув увагу на посилення дисципліни…

І якщо заходи гр. Д. Толстого, як відомо, викликали не тільки не співчуття, але і непримиренну протидію, то це відбувалося саме завдяки прихованій політичній, а не педагогічній, тенденції усієї системи гр. Толстого, різко протилежним так само прихованим, але теж політичним тенденціям ліберального суспільства [26, с. 13–14]».

Отже, 19 членів ради міністрів прийшли до висновку: 1) не допускати, відповідно до нині діючих постанов тих, хто скінчив курс реальних училищ, на жоден з факультетів університету; 2) не перетворювати існуючі класичні гімназії в реальні училища; 3) виправлений «Проект змін і доповнень у статуті гімназій і прогімназій, затверджений у 1864 р.», надати на затвердження його імператору; 4) суму, потрібну на утримання підготовчих класів у розмірі 94.000 руб. у рік відпускати з державного казначейства, в міру потреби, починаючи з 1872 р.; 4) розв'язання питання про реальні училища відкласти до рішень розбіжностей [16, с. 301].

Не дослухавшись до аргументів захисників реальної освіти, цар 18 червня 1871 р., написав резолюцію «Исполнить по мнению 19 членов». У листі до князя Костянтина Миколайовича він тоді ж написав: «Я затвердив думку меншості без всякого сумніву [16, с. 301]».

Це був, звичайно, безпрецедентний випадок. Важко судити, чому цар вчинив саме так. Свою думку з цього приводу висловив П. Каптерєв: «Д. Толстой прямо поставив педагогічне питання про відносну цінність класичної і реальної системи освіти на ґрунт політики, замість педагогічного обговорення він рішуче і безцеремонно пред'явив реальній системі звинувачення у розвитку в учнів матеріалізму, крайньої зарозумілості і найгірших поглядів. Очевидно, власне педагогічний бік питання був йому не під силу, його він віддавав керівникам [10, с. 74]».

Затвердження погляду меншості зовсім не розв'язало питання по суті, тому що суперечка йшла про глибоке педагогічно-соціальне питання, яке ні інтригами, ні розпорядженнями розв'язати неможливо, такі питання розв'язуються тільки самим життям і наукою [10, с. 75].

Разом з тим, щоб усунути розбіжності, що виникли в Державній Раді, цар постановив: не допускати тих, хто закінчив курс реальних училищ ні на один із факультетів університетів; не перетворювати існуючі класичні гімназії в реальні училища; представити йому на затвердження зведення із статей Статуту 1864 р. тих, що залишаються в силі і нових затверджених змін і доповнень; класичні гімназії і прогімназії називати просто гімназіями і прогімназіями, виключивши із зведення усе, що стосується реальних гімназій; реальні гімназії залишити на попередніх засадах до обговорення в Державній Раді внесеного міністром народної освіти проекту Статуту реальних училищ до появи Статуту реальних училищ [20, с. 525; 21, с. 521].

Окрилений Д. Толстой відразу 26 червня 1871 р. направив на місця «Циркулярное предложение начальствам учебных округов по поводу Высочайшего утверждения изменений и дополнений в уставе гимназий 19-го ноября 1864 г.» [27], у якому повідомляв, що царською волею гімназіям «надані такі сприятливі умови, яких вони до цих пір ще ніколи не мали [27, с. 142]». «Але які б не були "великі милості" та сприятливі "умови", – писав міністр, – новий навчальний закон може принести суттєву користь країні лише при старанному і розумному виконанні усіх його розпоряджень з боку як попечителів навчальних округів, так і директорів, інспекторів, викладачів і взагалі усіх членів навчальних закладів [27, с. 142–143]».

Тоді ж був видрукуваний в «Сборнике распоряжений по Министерству народного просвещения» законодавчий акт «Об изменениях и дополнениях в уставе гимназий и прогимназий, Высочайше утвержденных 19 июня 1871 г.» [27, с.179–284]. «На основі цього розпорядження, – зазначалося в документі, – гімназії наші можуть розвиватися правильно і спокійно, не боячись будь-яких нових потрясінь зовні, даючи з кожним роком все більше зрілих і підготовлених слухачів університетам і взагалі вищим спеціальним

навчальним закладам, і тим забезпечуючи процвітання як цих навчальних закладів, так і взагалі усіх галузей науки в Росії [27, с. 179]».

30 липня 1871 р. царем був затверджений «Устав гимназий и прогимназий ведомства Министерства Народного просвещения» [20]. Згідно з цим документом класична гімназія залишилася основним типом загальноосвітнього і всестанового середнього навчального закладу, що надає молоді загальну освіту і разом з тим підготовку для вступу до університету та в інші вищі спеціальні училища.

Одночасно був підготовлений і проект Статуту реальних училищ. Спочатку він розглядався на засіданні «Особливого Присутствія» 10 і 17 лютого. Разом з проектом була подана і окрема записка О. Головніна, яка повністю заперечувала проект Д. Толстого. Посилаючись на досвід Європи, О. Головнін вважав, що «якщо ввести одночасно і загальну освіту і спеціальний курс, то можна втратити як ту, так і іншу [24, с. 303]».

У своїй доповіді Д. Толстой спочатку послався на потреби населення, зокрема на міських жителів, які «не готуючи своїх дітей в університети та інші вищі навчальні заклади, – що для них дорого і довго, – бажає дати їм освіту для практичної мети, більш широку і серйозну, ніж ту, яку можна одержати в повітових чи запланованих нині міських училищах, а не на стільки глибоку і тривалу, як гімназійна. Для задоволення цієї суспільної потреби необхідні особливі училища. Училища такого виду прийнято називати реальними [28, с. 1111]».

Представлений міністром проект передбачав: визначити реальним училищам такий курс, який, даючи загальну освіту і відкриваючи, в потрібних випадках, доступ у вищі спеціальні заклади, не втрачав би і практичної мети, пов’язаної з місцевими потребами [28, с. 1111]. На переконання міністра, завдання реального училища повинні полягати в наданні учням освіти, пристосованої до потреб різних місцевостей; підготовка ж до вищих спеціальних закладів, не може і не повинна бути головною метою реального училища [29, с. 72].

Під час обговорення в Присутствії, як і раніше зосереджувались на таких питаннях: про рівноправність реальних училищ, як шкіл загальноосвітніх і як таких, що готують до вступу у вищі навчальні заклади, з класичними гімназіями.

Всіх, хто виступав проти толстовської реформи, постали проти неї і тепер. Вони вважали, по-перше, що замість скасованих реальних гімназій потрібні реальні училища з загальноосвітнім курсом; по-друге, технічні, спеціальні училища повинні відкриватися відповідно до місцевих потреб і матеріальних засобів як окремими відомствами, так і земствами, міськими і сільськими громадами і приватними особами [24, с. 303].

Опозиція також не сприйняла думку міністра про те, що реальні училища повинні мати переважно практичну мету: їхнє завдання – підготовка учнів до вищого спеціального закладу [29, с. 60].

Більшість протиставила проекту міністра інший план реальних училищ (автор О. Головнін), за яким вони, подібно до гімназій, повинні мати один і той же курс для всіх учнів, курс абстрактно-теоретичний, побудований на перевазі математики і природознавства, без практично-корисного застосування, тобто бути паралельними гімназіями, загальноосвітніми школами. Д. Толстой і його прихильники вважали такий тип середньої школи небезпечним, здатним розвинути в молодих людей матеріалістичний світогляд і скептицизм [20, с. 526]. А тому вони підтримали проект Міністерства народної освіти, вважаючи його найбільш сприйнятливим і таким, що відповідає потребам країни і є необхідним додатком навчальної системи [24, с. 304].

Нарешті 3 квітня 1872 р. проект Статуту реальних училищ після обговорення в «Особливому Присутствії» був знову представлений в Державну Раду на обговорення. Міністр і його прихильники переконували Державну Раду в тому, що «заснування реальних училищ на зразок гімназій і майже для тих же самих цілей було б несумісне зі справжньою користю для держави і з правильним розвитком учнівської молоді [30, с. 936]».

Намагаючись знайти спосіб задовольнити потреби виробництва у спеціалістах, а бажання молоді здобувати реальну освіту, Міністерство народної освіти приєднує до основного відділення реальних училищ ще один додатковий клас. Цей додатковий клас (з нормальним планом) має складатися з трьох відділень: одне призначається для підготовки до вступу у вищі спеціальні навчальні заклади, два інших – для бажаючих придбати середню технічну освіту або в напрямі механічному, для того, щоб безпосередньо скористатися здобутою освітою у практичній діяльності. У першому загальному відділені переважають предмети загальної освіти; в другому (механічному) учні будуть знайомитися з механічною і хімічною технологією і деякими допоміжними науками, але особливо будуть оволодівати вмінням креслення машин, а в третьому відділені – хімічному – пройдуть більш широкий курс хімічної технології і працюватимуть по 12 годин на тиждень в хімічній лабораторії. Пройшовши такий курс навчання в додатковому класі, молоді люди матимуть достатні технічні знання і будуть справді корисними працівниками у вітчизняній промисловості. Крім того, у цих пропозиціях враховувалося, що багато хто не має змоги продовжувати навчання у вищих навчальних закладах через нестачу коштів і заклади ці знаходяться переважно у великих містах. Отже, додатковий клас має вирішити проблему реальної освіти. Мета, якої давно, але безуспішно, прагнув уряд – як можна більше розповсюджувати технічні знання – буде таким чином досягнута за допомогою цих технічних відділень в додатковому класі реальних училищ, і останні стануть цілком корисними осередком середньої технічної освіти, свого роду середніми політехнічними інститутами, які за кордоном готують грамотних працівників для промисловості [30, с. 941–942].

За проект Д. Толстого проголосували 19 членів (меншість), а на сторону О. Головніна стала більшість – 29 осіб. Однак знову цар погодився з рішенням меншості членів Державної Ради і 15 травня 1872 р. видав указ «О преобразовании реальных гимназий в реальные училища», яким затвердив Статут реальних училищ і дозволив міністру народної освіти «перетворити на основі означеного вище статуту реальні гімназії, що існують, в реальні училища з початку 1872–73 року [31, с. 51]».

Практичним втіленням в життя Статуту реальних училищ 1872 р. Д. Толстой керував з тією ж енергією і наполегливістю, яку він проявив у боротьбі з опозицією, відстоюючи свою реформу, в законодавчих інстанціях.

Уже 31 липня 1872 р. він надіслав на місця відповідні документи: «Циркулярное предложение начальствам учебных округов по поводу введения в действие устава реальных училищ», а також «Циркулярное предложение начальствам учебных округов относительно устройства учебной части в реальных училищах» з метою роз’яснити головні засади Статуту [32]. Особливу увагу в цих документах міністр приділяв характеристиці особливостей реальних училищ,тобто чим вони відрізняються від гімназій. У своїх циркулярах міністр закликав попечителів до «одностайності» і «об’єднання дружних енергійних зусиль», «щоб вести учнівську молодь до істино-благородних і корисних цілей» [28, с. 955]».

Такі заклики міністра щодо об’єднання зусиль з метою внести кардинальні зміни у систему освіти не були випадковими. Він добре знав, що ця реформа, яка викликала таку гарячу боротьбу в урядових сферах, буде зустрінута без співчуття і навіть вороже населенням, що безпосередньо в ній зацікавлене. А тому з усією силою свого владного характеру Д. Толстой наполегливо прагнув здійснити реформу швидко, неухильно, без поступок і компромісів.

Висновки. Д. Толстой викликав незадоволення багатьох. Однак існувала думка, що він упорядкував і зміцнив класичні гімназії. Водночас, важливим недоліком у його роботі була спрямованість на класичну освіту, тоді як суспільство потребувало повноцінної системи реальної освіти. Адже реальні училища, так само, як і класичні гімназії, готували молодь для спеціальних вищих навчальних закладів шляхом викладання математики, природознавства, мов рідної та іноземних.

Список використаної літератури:

1. Большая советская энциклопедия / под ред. Б. А. Введенского. – М. : Государственное научное изд-во «Большая советская энциклопедия», 1955. – Т. 36. – 670 с.
2. Український педагогічний словник / за ред. С. І. Гончаренка. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Михайловский Н. К. Литературные воспоминания и современная смута / Н. М. Михайловский. – СПб. : Синодальная типография, 1900. – Т. 1.– 534 с.
4. Неведенский С. (Щеглов). Катков и его время / С. Неведенский. – С.-Петербург : Типография А. С. Суворова, 1888. – 569 с.
5. Полное собрание законов Российской империи. – собр. 2-е. – Т. 41. – Отд. 1. – № 432989.
6. Предложения и проекты П. А. Валуева по вопросам внутренней политики (1862–1866 гг.) // Исторический архив. – 1958. – № 1. – С. 138–153.
7. Катков М. Н. Наша учебная реформа с приложениями и с предисловием и примечаниями Льва Поливанова / М. Н. Катков. – М. : Тип-я М. Г. Волчанинова, 1890. – 167 с.
8. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (вторая половина XIX века) / [отв. ред. А. И. Пискунов]. – М. : Педагогика, 1976. – 600 с.
9. Русский архив. – 1899. – № 8. – С. 614.
10. Каптерев П. Ф. История русской педагогики. Глава XX. Общепедагогические идеалы в практике средней школы. Классицизм и реализм / П. Ф. Каптерев // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 69–83.
11. Мнения и соображения попечителей и попечительских советов учебных округов о применении устава гимназий и прогимназий 19-го ноября 1864 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1867. – апрель, Ч. 134. – С. 1–60.
12. Извлечения из всеподданнейшего отчета министра народного просвещения за 1866 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1868. – Ч. 137. – март. – С. 10–82.
13. Извлечения из всеподданнейшего отчета министра народного просвещения за 1867 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1869. – Ч. 142. – март. – С. 1–105.
14. Смирнов В. З. Реформа начальной и средней школы в 60-х годах XIX в. / В. З. Смирнов. – М. : Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1956. – 312 с.
15. История России в XIX веке. Т. 7. Ч. 3. Эпоха реакции. – СПб. : Изд-во А и Г. Гранат, 1909. – 299 с.
16. Ганелин Ш. И. Очерки по истории средней школы в России второй половины XIX века / Ш. И. Ганелин. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1954. – 302 с.
17. Мединський Є. М. Історія російської педагогіки до Великої Жовтневої Соціалістичної революції / Є. М. Мединський. – К.-Х. : Радянська школа, 1938. – 463 с.
18. Извлечения из всеподданнейшего отчета министра народного просвещения за 1868 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1870. – Ч. 147. – январь. – С. 1–203.
19. Представления в государственный совет // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб. : Тип-я Товарищества «Общественная погода», 1877. – Т. 5. – С. 949–1101.
20. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства Народного Просвещения (1802–1902) / С. В. Рождественский. – СПб. : Мин. Нар. Прос., 1902. – 785 с.
21. Шмид Е. К. История средних учебных заведений в России / Е. К. Шмид // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1877. – Ч. 189–200. – 684 с.
22. По делам центрального управления министерства народного просвещения // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1869. – Сентябрь. – С. 1–21.
23. Краткий исторический обзор хода работ по реформе средней школы Министерства Народного Просвещения с 1871 г. – Петроград, 1915. – 56 с.
24. Алешинцев И. История гимназического образования в России (XVIII и XIX века) / И. Алешинцев. – СПб. : Изд-е О. Богдановой, 1912. – 346 с.
25. Бильбасов В. Средняя школа в России тридцать лет назад / В. Бильбасов // Русская школа. – № 4. – 1900. – С. 28–49.
26. Локоть Т. Ф. Мысли педагога о рефоме школы / Т. Ф. Локоть. – СПб. : Тип-я В. Д. Смирнова, 1912. – 89 с.
27. Сборник постановлений и распоряжений по гимназиям, ведомства Министерства народного просвещения. – СПб., 1881. – Т.5. – 349 с.
28. О проекте и штатах реальных училищ ведомства Министерства народного Просвещения // Сборник постановлений и распоряжений по гимназиям, ведомства Министерства народного просвещения (1871–1873). Т. 5. – СПб., 1881. – С. 910–1151.
29. К вопросу о реальных училищах // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1871. – № 153. – С. 59–87.
30. Выписка из журнала Общего собрания Государственного Совета 3-го апреля 1872 года о преобразоании реальных гимназий в Реальные училища // Сборник постановлений по Министерству народного Просвещения. – СПб : Тип-я Товарищества «Общественная погода»,, 1877. – Т. 5. – С. 935–955.
31. Высочайшие повеления (15 мая 1872 г.). О преобразовании реальных гимназий в реальные училища // Журнал Министерства Народного Просвещения. – июнь, Ч. 161. – 1872. – С. 51–52.

32. Циркулярное предложение начальствам учебных округов по поводу введения в действие устава реальных училищ // Сборник постановлений и распоряжений по гимназиям, ведомства Министерства народного просвещения (1871–1873). Т. 5. – СПб., 1881. – С. 538–539.

References:

1. *Great Soviet Encyclopedia* (1955). In Vvedenskoho B.A. (Ed.). Moscow: The State Scientific Publishing House The Great Soviet Encyclopedia, 36, 670. (in Russ.).
2. *Ukrainian Pedagogical dictionary* (1997). In Goncharenko S. (Ed.). Kyiv: Lybid. (in Ukr.).
3. Mikhailovsky, N.K. (1900). *Literary Memoirs and Contemporary Troubles*. St. Petersburg: Synodal printing house, 1. (in Russ.).
4. Nevedensky, S. (Scheglov) (1888). *Katkov and his time.* St. Petersburg: Printing house of A.S. Suvorov. (in Russ.).
5. Complete collection of laws of the Russian Empire. Collected. The 2 nd. , 41, 1, 432989. (in Russ.).
6. Propositions and projects of P.A. Valuev on internal policy (1862-1866) (1958). *Historical archive, 1, 138-153.* (in Russ.).
7. Katkov, M.N. (1890). *Our educational reform with applications and with a preface and notes by Lev Polivanov.* Moscow: Type-I MG Volchaninov. (in Russ.).
8. *Essays on the history of the school and the pedagogical thought of the peoples of the USSR (second half of the nineteenth century)* (1976). In Piskunov A.I. (Ed.). Moscow: Pedagogy. (in Russ.).
9. *Russian archive, 8* (1899). (in Russ.).
10. Kapterev, P.F. (1995). The history of Russian pedagogy. Chapter XX. General pedagogical ideals in the practice of secondary school. Classicism and Realism. *Pedagogy, 6, 69-83*. (in Russ.).
11. Opinions and considerations of the trustees and board of trustees of the educational districts on the application of the statute of gymnasiums and progymnasiums on November 19, 1864 (1867). *Journal of the Ministry of National Education, April, 134, 1-60.* (in Russ.).
12. Extracts from the all-account report of the Minister of Education for 1866 (1868). *Journal of the Ministry of National Education, March, 137, 10-82.* (in Russ.).
13. Extracts from the all-account report of the Minister of Education for 1867 (1869). *Journal of the Ministry of National Education, March, 142, 1-105*. (in Russ.).
14. Smirnov,V.Z. (1956). *Reform of primary and secondary schools in the 60s of the XIX century.* Moscow: Publishing house of the Academy of Pedagogical Sciences of the RSFSR. (in Russ.).
15. *History of Russia in the XIX century, 7, 3*. The Age of Reaction. (1909). St. Petersburg: Publishing House A. and G. Granat. (in Russ.).
16. Ganelin, Sh.I. (1954). *Essays on the history of secondary school in Russia in the second half of the nineteenth century.* Moscow: State Educational and Pedagogical Publishing House of the Ministry of Education of the RSFSR. (in Russ.).
17. Medynskyy, E.M. (1938). *History of Russian pedagogy to the Great October Socialist Revolution.* Kiev.-Harkov: Soviet school. (in Ukr.).
18. Extracts from the all-account report of the Minister of Education for 1868 (1870). *Journal of the Ministry of National Education, January, 147, 1-203*. (in Russ.).
19. Submissions to the State Council (1877). *Collection of Resolutions on the Ministry of Public Education, 5.* St. Petersburg: Type of the Association Public Weather. (in Russ.).
20. Rozhdestvensky, S.V. (1902). *Historical overview of the activities of the Ministry of National Education (1802-1902).* St. Petersburg: Min. Nar. Pros. (in Russ.).
21. Shmid, E.K. (1877). The history of secondary schools in Russia. *Journal of the Ministry of National Education, 189-200, 684*. (in Russ.).
22. On affairs of the central management of the Ministry of National Education. (1869). *Journal of the Ministry of National Education, September, 1-21*. (in Russ.).
23. A brief historical overview of the progress of the reform of the secondary school of the Ministry of National Education since 1871 (1915). Petrograd. (in Russ.).
24. Aleshintsev, I. (1912). *History of gymnasium education in Russia (XVIII and XIX century).* St. Petersburg: Izd-e O. Bogdanov. (in Russ.).
25. Bilbasov, V. (1900). Secondary school in Russia thirty years ago. *Russian school, 4, 28-49.* (in Russ.).
26. Lokot, T. (1912). *The teacher's thoughts about the school's reformation.* St. Petersburg: Type-I VD Smirnova. (in Russ.).
27. *Collection of decrees and orders on gymnasiums, departments of the Ministry of Public Education, 5* (1881). St. Petersburg. (in Russ.).
28. About the project and the states of real colleges of the Ministry of National Education (1881). *Collection of resolutions and orders on gymnasiums, departments of the Ministry of National Education (1871-1873), 5*. St. Petersburg. (in Russ.).
29. On the issue of real schools (1871). *Journal of the Ministry of National Education, 59-87*. (in Russ.).

30. Extract from the journal of the General Meeting of the State Council on April 3, 1872 on the transformation of real gymnasiums into Real Schools (1877). *Collection of resolutions on the Ministry of National Education, 5, 935-955*. SPb: Type of the Association Public Weather. (in Russ.).
31. Highest command (May 15, 1872). On the transformation of real gymnasiums into real schools. (1872). *Journal of the Ministry of National Education, June, 161, 51-52*. (in Russ.).
32. Circular proposal to the heads of educational districts on the introduction of the charter of real schools in action. (1881). *Collection of resolutions and orders on gymnasiums, departments of the Ministry of National Education (1871-1873), 5*. St. Petersburg. (in Russ.).

BONDARENKO Halyna Vasylivna
Ph.D., associate professor, Department of social pedagogy and social work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine
e-mail BondarenkoHV@gmail.com

REORGANIZATION OF REAL GYMNASIUMS IN A REAL SCHOOL OF PRACTICAL DIRECTION (1866-1872 YEARS.)

Abstract. Introduction. This article analyzes the process of reorganizing real gymnasiums in actual real school during the 1866-1872 years/

Since 1866, when the Ministry of Education led D. Tolstoy real education acquired otherwise. This is due to the new political circumstances. Assassination of Tsar Alexander II was rated as poor expression, dissent harmful in high school, and, above all, in the real. Real school according to official bodies contributed to the spread of materialism and disastrous socialist theories. It was believed that it was a real secondary school adds different ranks of the intelligentsia is a very wide channel penetration revolutionary elements in the environment of the privileged classes and adds rows dissatisfied with the government. For these reasons realism immediately got the status was declared unreliable and destructive in every way. That education was seen as largely a political matter. Given the situation the Minister of Education D. Tolstoy started work on changing the charter secondary school.

June 19, 1871, legislation «About changes and additions in the charter of gymnasiums and pregymnasiums» was issued. According to this document, it was decided not to allow real schools graduates for admission to universities; not to transform the existing classical gymnasium in real school; classical gymnasiums and pregymnasiums call school and secondary school; real gymnasium to keep the existing conditions for discussion in the Duma. Decree «On the transformation real gymnasium at real secondary school» was published May 15, 1872. This decree approved the Statute of real schools and allowed the Minister of Education to reorganize the real gymnasium at real school. Under the new Charter real secondary school provides a real general education f or pupils, who have adapted to practical conditions and acquired technical knowledge. A low level of preparation, the failure of parents to send the child in a preparatory class graduates are not allowed to enter the real schools of higher education. The Charter of real schools indicated that students who have completed a course in real school can enroll in special high school for entrance examinations. This state of affairs in education could not the educational and parent community.

Was required to level the possibility of entry to higher education graduates real schools with graduates classical high schools, colleges consider real, as independent institutions that provide sufficient education.

Key words: real gymnasiums, real secondary schools.